

J A A R B O E K
VAN HET
KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Dr. H. ENNO VAN GELDER (Voorburg)

Dr. A. GORTER (Bilthoven)

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht)

Dr. A. N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA (Amsterdam)

XXXIX 1952

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1952

HET HOLLANDSE MUNTWEZEN ONDER HET HUIS WITTELSBACH

door

Dr. H. ENNO VAN GELDER

I. De tijd van Willem V (1350-1389)

In het monumentale werk van Van der Chijs vormt de regering van graaf Willem V een der zwakke plekken, zoals Serrure 50 jaar geleden al heeft aangewezen¹⁾. Niet alleen heeft de grondlegger onzer middeleeuwse numismatiek, zoals vaak, zich niet de tijd gegund de talrijke hem bekende archivalia te verwerken, maar bovendien heeft hij zich niet gerealiseerd, dat gedurende de ongeneeslijke krankzinnigheid van de hertog (1358—1389) wel de acten door de Ruwaard Albrecht werden getekend, maar Willems naam als landsheer op de munten bleef prijken, wat hem tot een onhoudbare chronologie heeft verleid.

Thans kunnen niet alleen deze fouten verbeterd worden, maar vooral maakt de sedert zijn tijd zo verbeterde ordening onzer archieven het mogelijk een veel ruimer bronnen-materiaal te gebruiken. Naast de door Van der Chijs grotendeels opgespoorde ordonnantiën kunnen de talrijke bewaarde rekeningen geraadpleegd worden, die een schat van gegevens omtrent in Holland omlopende munten bevatten, benevens gegevens over de door de muntmeester afgedragen sleischat; van cardinaal belang is verder de in een der registers van de Leenkamer voorkomende reeks aantekeningen betreffende de Munt in de jaren 1370—1389²⁾. Jammer genoeg zijn daarentegen slechts zeer weinig Hollandse muntvondsten uit deze periode bekend geworden.

Zoals bekend ontbrandde na het sneuvelen van graaf Willem IV

in Friesland (1345), een strijd over de opvolging, waaruit ten slotte hertog Willem van Beieren uit het Huis Wittelsbach als overwinnaar te voorschijn kwam, steunend op de Kabeljauwse factie, waarin de opkomende Hollandse steden een belangrijke rol speelden. Tijdens de strijd schijnt de Munt te Dordrecht te hebben stilgestaan; eerst toen geordende toestanden waren teruggekeerd, in November 1354, werden de werkzaamheden hervat³). Instructies van najaar 1354 en 19 Oct. 1355 schreven de muntmeester voor gouden schilden en zilveren groten te slaan, gelijk aan die van de graaf van Vlaanderen, met dien verstande dat de sleischat lager zou zijn, zodat aan de verkopers van edel metaal iets meer dan ginds geboden kon worden⁴).

Tot goed begrip van deze regeling dient iets verder teruggegrepen te worden. Tegen het einde van de 13e eeuw waren in Frankrijk en spoedig daarna in de economisch zo hoog ontwikkelde Nederlanden goudstukken en grote zilverstukken in gebruik gekomen. Tijdens de Henegouwse graven werd in Holland de geldomloop beheerst door de Franse gouden en zilveren munten; inheems waren slechts de kleinste zilverstukken, de Hollandse penningen, die echter de basis van het rekenstelsel bleven vormen en waarin alle andere speciën getarifiseerd werden⁵). Hierin kwam geleidelijk verandering toen het machtige Vlaanderen zich na 1337 geleidelijk monetair onafhankelijk maakte van Frankrijk en gouden schilden, in directe navolging van de enorm aantal hier ingevoerde schilden van Philips VI van Frankrijk, ging slaan, benevens eigen zilveren groten met de Vlaamse leeuw, die weldra de heersende munt in alle Nederlanden werden⁶). Deze Vlaamse groten, thans bekend als leeuwengroten, verdrongen niet alleen de Franse zilverstukken uit de circulatie en namen veelal de plaats van de penning als rekeneenheid in, maar werden ook buiten Vlaanderen nageslagen. Zo sloeg reeds Willem IV te Dordrecht en Geertruidenberg slaafse navolgingen van dit nieuwe type⁷).

Nu was de Vlaamse Munt, als ieder munthuis in dit deel van Europa voor materiaalvoorziening in hoofdzaak aangewezen op verwerking van oude munten; dit kon alleen met winst — voor de exploiterende muntmeester en voor de sleischat-trekkende

muntheer — geschieden, indien de nieuwe geslagen stukken iets minder edel metaal bevatten dan de oude stukken van dezelfde nominale waarde, die ervoor in de smeltkroes verdwenen. Dit is, zoals Van Werveke onlangs heeft aangetoond⁸⁾, de bepalende factor in de muntpolitiek van graaf Lodewijk van Male in Vlaanderen geweest: in de periode 1337—1384 daalde de zilverinhoud van de Vlaamse groot geleidelijk van 3.04 g tot 1.06 g, daar telkens verzwakking noodzakelijk was om het aanbod van zilver te stimuleren en daarmee de inkomsten uit de sleischat te handhaven. De economische gevolgen van deze ontwikkeling, enerzijds de zeer gewenste verruiming van de geldvoorraad — in groten uitgedrukt — anderzijds prijsstijging gepaard met ontwaarding van alle vaste lasten en baten, werden terdege aan den lijve gevoeld, maar hebben vermoedelijk in de overwegingen van de graaf en zijn raadgevers geen rol van betekenis gespeeld. Munttechnisch werd de op zich zelf rechtlijnige ontwikkeling in Vlaanderen iets gecompliceerd, doordat niet steeds eenvoudig gewicht of gehalte van de bestaande munten verlaagd werd, doch soms nieuwe munttypen werden ingevoerd, die zo getarifiseerd werden, dat zij per groot minder edel metaal bevatten dan de stukken van de voorafgaande emissie; devaluatie eenvoudig door verhoging van de nominale waarde is daar in de onderhavige periode niet voorgekomen.

De Vlaamse muntpolitiek — op haar beurt beïnvloed door de Franse — had belangrijke gevolgen buiten Vlaanderen, daar in alle omliggende gewesten de omloop beheerst werd door de Vlaamse leeuwengroten en naast het nog steeds, overheersende Franse goud het Vlaamse een steeds belangrijker rol ging spelen. Terwijl het Brabantse muntstelsel een nog veel sterker ontwaarding meemaakte en tegen het einde van de eeuw geheel bezweek om in het Vlaamse op te gaan⁹⁾, bleef het Hollandse ondanks sterke beïnvloeding veel onafhankelijker in zijn ontwikkeling.

In de eerste jaren van Willem V werd in Holland blijkens de rekeningen in hoofdzaak betaald in zilveren groten, vermoedelijk overwegend Vlaamse met enkele Hollandse en andere ertussen, en in gouden schilden, zowel Franse, bekend als „oude schilden” als

Vlaamse, hier meest „Brugse” genoemd naar de muntplaats; de laatste waren evenals in Vlaanderen 24 groot waard, de oude schilden om hun hoger gehalte iets meer. De rekeningen werden daarentegen nog meest bijgehouden in ponden, schellingen en penningen Hollands, waarbij de Vlaamse groot gelijkgesteld werd met 8 penningen Hollands¹⁰). Wilde de graaf zijn eigen munt met winst laten werken, dan moest hij zich bij dit systeem aansluiten. Hij beval dus Vlaamse schilden en groten te slaan, die om geaccepteerd te worden nauwkeurig op de Vlaamse voorbeelden moesten gelijken, maar hief iets minder sleischat om tegen de Vlaamse Munt te kunnen concurreren.

Zilver werd in de volgende jaren in behoorlijke hoeveelheden aangeboden: tussen 1354 en 1362 — in dit jaar eindigt de bewaarde rekening — werden 7 mill. stuks groten in omloop gebracht, terwijl Vlaanderen in dezelfde jaren 27 mill. afleverde. Zeker zal men in Holland de Vlaamse waardeverminderingen van 1359 en 1361 onmiddellijk hebben nagevolgd; het blijkt niet met zekerheid of men nog verder gegaan is en om beter te kunnen concurreren geringere groten dan ginds geslagen heeft, waarschijnlijk is echter dit wel het geval geweest blijkens de koersregeling van 1366¹¹). Ook de wijzigingen in de muntvoet van het goud werden in Holland getrouw meegemaakt: in Vlaanderen werd in 1356 het schild vervangen door het gouden lam of mottoen van 28 groot, te Dordrecht geschiedde dit in Juli 1357 weer met handhaving van een lagere sleischat. Tenslotte werd evenals in Vlaanderen de aanmunting van mottoenen tijdelijk onderbroken door die van gouden vranken, waarvan één ex. bekend is¹²).

Thans beginnen echter andere gewesten naast Vlaanderen een meer zelfstandige rol te spelen. In Brabant werden in concurrentie met Frankrijk en Vlaanderen op grote schaal mottoenen aangemunt, die, waarschijnlijk dankzij hun lager gehalte en/of gewicht en door een gunstiger sleischartarief de Vlaamse verdrongen¹³); in Hollandse stukken wordt na 1360 de Brabantse mottoen steeds meer de hoofdmunt, die ondanks geleidelijke daling van de intrinsieke waarde gelijkgesteld blijft aan 28 groot¹⁴), terwijl de koersen der andere gouden munten stijgen —

bijv. het oude schild van $24\frac{1}{2}$ tot 34 groot —, d.w.z. de intrinsieke waarde van de zilveren groot daalde in gelijke mate als die van het gouden mottoen, behoudens eventuele variatie in de waardeverhouding tussen goud en zilver. Aangenomen mag worden dat de Hollandse mottoenen niet beter waren dan de overheersende Brabantse, daar de aanmunting te Dordrecht kwantitatief van weinig betekenis was: 200.000 stuks tegenover $2\frac{1}{2}$ mill. in Vlaanderen en wellicht nog meer in Brabant.

In 1365 staakte de graaf van Vlaanderen de aanmunting van mottoenen en groten en voerde — met een nieuwe devaluatie — grotere stukken in: de gouden lyoen van 40 groot en de zilveren lyoen van 2 groot¹⁵⁾, weldra plak, later botdrager genoemd. Een jaar later verving de hertog van Brabant zijn mottoen door een dubbel mottoen van zuiver goud, uitgegeven voor 2 — ontwaarde — enkele mottoenen¹⁶⁾. Onmiddellijk zien we deze fraaie nieuwe munten ook in Hollandse circulatie doordringen.

Hertog Albrecht, de ruwaard van Henegouwen, Holland en Zeeland, moest de overgang naar grotere denominaties uiteraard ook meemaken, daar de oude typen niet meer besteld werden. In Henegouwen voerde hij een zilveren plak in en een gouden dubbele vrank ter vervanging van de ontwaarde groot en enkele vrank¹⁷⁾. In Holland werd de groot vervangen door een naar een Vlaams voorbeeld geslagen zilveren plak of botdrager, uitgegeven voor 2 groot, het mottoen door een Brabants dubbel mottoen. De datum van invoering is niet overgeleverd doch kan met vrij grote waarschijnlijkheid worden vastgesteld. Er is alle reden de oprichting van een munthuis te Middelburg¹⁸⁾ in 1366 — waar voorzover bekend slechts plakken geslagen zijn — in verband te brengen met de invoering van deze nieuwe muntsoort, waartoe dus reeds in 1366, moet zijn besloten. De muntmeester te Dordrecht levert in Mei 1368 nog enkele mottoenen af — wel uit de lopende productie —, terwijl de Hertog in Jan. 1369 over Dordrechtse dubbel mottoenen beschikt¹⁹⁾, waaruit kan worden afgeleid, dat de aanmunting in de loop van 1368 is begonnen. De oorspronkelijke muntvoet is niet bekend, evenmin als die der beide voorbeelden geheel vaststaat. Vermoedelijk werd in 1366 de Vlaamse

muntvoet, iets hoger dan de Brabants-Hollandse, hersteld, daar sedert dit jaar de oude mottoenen voor 26 in plaats van 28 groot worden berekend²⁰), de nieuwe dubbels voor 52 groot; maar zeer spoedig moet een daling onder dit niveau hebben plaats gehad, daar reeds in 1369 de Vlaamse plakken en Brabantse dubbels in de practijk hoger getarifeerd worden dan de overeenkomstige Hollandse stukken²¹).

Hier zien wij voor het eerst de spanning tussen de beide tendenzen die de Hollandse muntpolitiek in de volgende jaren zullen beheersen: enerzijds het streven van de grafelijke regering de opbrengst van de sleischat zo hoog mogelijk op te voeren, desnoods ten koste van de intrinsieke waarde van de munten, anderzijds pogingen deze ontwaarding weer ongedaan te maken en de munt in zijn oorspronkelijke waarde te herstellen, pogingen, die zoals uit het volgende zal blijken vooral van de steden zullen uitgaan.

Wellicht is het in verband te brengen met de versterking van Albrechts aanvankelijk wankele positie als ruwaard, dat hij sedert 1365 een actiever muntpolitiek kan gaan voeren, d.w.z. gericht op verhoging van de sleischat. Dit was voor de Hertog des te gemakkelijker, omdat hij over de machtsmiddelen beschikt ontwaarding van zijn eigen vaste inkomsten tengevolge van de devaluatie tegen te gaan: telkens blijkt in de grafelijke rekeningen, dat bij de inning van diverse inkomsten oude evaluaties worden aangehouden, dus geïnd alsof de groot niet in waarde verminderd was. Zo wordt bij de tolheffing het schild steeds op 18 groot gesteld, dus bij voor iedere te betalen 18 groten 1 schild geëist of andere daarmee in waarde overeenkomende munten, terwijl in het dagelijks leven reeds 40 groten voor een schild gegeven moesten worden²²).

De door de devaluatie van de groot veroorzaakte prijsstijging en onzekerheid wekten spoedig weerstand op bij de burgerij. De ordonnantie van 9 Juni 1370 moet waarschijnlijk als een tegemoetkoming aan dit verzet beschouwd worden, waarvan het centrum wellicht — blijkens de aanwezigheid van een vidimus in het

Dordtse archief — in de machtige handelsstad Dordrecht gezocht moet worden ²³). De Hertog beveelt hierin de vervaardiging van dubbel mottoenen en plakken te staken en oude schilden te slaan gelijk aan de zo gezochte Franse en groten van fijn zilver. De nieuwe groot bevatte 1.32 g zilver, terwijl de plak of dubbele groot minder dan 2 g inhield, dus $1\frac{1}{2}$ nieuwe groot waard was. Hoewel de aanmunting zelf zeer onbelangrijk bleef ²⁴), en wel omdat omsmelting van oude tot nieuwe munten niet lonend was, had de regeling toch belangrijke gevolgen. De revaluatie van de groot als basis van het muntstelsel vond wel degelijk ingang: de ontvangers-rekeningen zijn sedert 1371 gesteld in groten „goed payment” en alle andere muntspeciën werden in de nieuwe zware groten getarifiseerd ^{24a}). De zilveren plak geldt thans $1\frac{1}{2}$ groot, het oude schild daalt van 53 à 55 op 36 groot, de dubbel van 62 à 63 op 44 groot; kortom de muntwaarde van 1365 werd hersteld. Of nog nadere regelingen zijn getroffen om de moeilijkheden van de overgang te ondervangen, is niet bekend. We bemerken slechts dat de financiële ambtenaren juist in deze jaren zeer uitvoerig de ontvangen en uitgegeven goudstukken specificeren, wel omdat de waardering hiervan dikwijls een twistpunt geweest zal zijn. Deze staten geven tevens een duidelijk inzicht in de aard van het omlopende geld ²⁵). Het aantal verschillende goudstukken is tegenover een jaar of tien vroeger sterk toegenomen. Overheersend is nog steeds het Franse goud, dat 60 % van het geheel vormt: oude schilden en vrankes; verder worden dikwijls Engelse nobels genoemd, een enkele maal zware Hongaarse en Italiaanse guldens en lichte guldens van de graaf van Bar; onder de Nederlandse munten overwegen sterk de Keyzersschilden van Lodewijk IV ²⁶), die te Antwerpen geslagen zijn, en Brabantse dubbel mottoenen, verder Henegouwse dubbele vrankes, Vlaamse lyoënen, diverse enkele mottoenen, zelden dubbels van Gelre, Luik en Saint-Pol; de Hollandse schilden en dubbels vormen slechts een kleine fractie, 4 % van de omloop. Van zilvergeld worden geen specificaties gegeven. Ongetwijfeld is dit minder veelvormig geweest, naar analogie van vondsten buiten Holland mag aangenomen worden, dat in hoofdzaak Vlaams en Hollands zilver circuleerde; in hoeverre

in de practijk rekening gehouden werd met de uiteenlopende intrinsieke waarde van de diverse groten en plakken, is niet bekend.

De stabilisatie was echter van korte duur. Het uitblijven van aanbiedingen van edel metaal is waarschijnlijk voor de Hertog een aansporing geweest de concurrentie zo spoedig mogelijk te hervatten: reeds in 1371 kregen de muntmeesters verlof opnieuw dubbels en plakken te slaan, beide van geringere waarde dan de voorafgaande emissie. De nieuwe plak bevatte 1.82 g zilver en werd uitgegeven voor $1\frac{1}{2}$ groot, de groot daalde dus van 1.36 tot 1.22 g zilver²⁷). Financieel werd het doel terstond bereikt: in de twee volgende jaren werd 450 pond groten aan sleischat geïnd, ongeveer evenveel als in de acht jaren 1354—1362 — gegevens voor de periode 1362—1370 ontbreken —. Even onmiddellijk liepen echter ook de koersen der goudstukken op: reeds in 1372 deed het oude schild weer $43\frac{1}{2}$ groot, de dubbel 54.

Bij de eerstvolgende onderzoeking van de muntbus, te Geertuidenberg in 1373, waarbij de steden vertegenwoordigd waren, wellicht op grond van een in 1370 verkregen recht van toezicht, werd de zaak besproken en „wert die iendracht vanden payemente vernuwt”. De hierna uitgegeven instructie van 26 Juli 1373 toont, dat bedoeld werd, dat de muntregeling van 1370 in ere werd hersteld²⁸); slechts werd een verbetering aangebracht door de technisch onuitvoerbare groot van fijn zilver te vervangen door een zwaarder stuk van zilveralliage, dat echter ook 1.32 zilver bevatte. Tevens werd getracht de zilveraanzoek te stimuleren door uitvoer te verbieden en de muntmeesters de bevoegdheid te geven allerwegen wisselaars aan te stellen om vreemde munten ten behoeve van de Munt op te kopen. Ondanks dit alles heeft aanmuntung van betekenis evenmin als in 1370 plaats gevonden²⁹).

Over de gouden munten schijnt bij deze onderhandelingen niet gesproken te zijn: immers een maand later reeds keurde de Hertog een nieuwe verlaging van het dubbel mottoen goed met gelijktijdige verhoging van de sleischat per mark, wat opnieuw een belangrijke bate opleverde. Een jaar later, midden onder het beleg van Utrecht, dat grote kosten meebracht, onttrok Albrecht zich

ook aan zijn verplichting ten aanzien van de zilveren munt, door de vervaardiging van plakken opnieuw toe te staan met een flinke verlaging van de intrinsieke waarde tot 1.51 g, waardoor de groot overeenkwam met 1.01 g zilver. In de volgende jaren ging de verlaging nog verder, zodat de groot tenslotte nog slechts 0.84 g zilver vertegenwoordigde³⁰⁾. De Hollandse groot daalde hierdoor een flink eind onder het niveau van de Vlaamse, die in 1378 $1\frac{1}{5}$ Hollandse groot gold; de koersen der goudstukken stegen in deze jaren eveneens met ongeveer 25 %³¹⁾. De baten voor 's-Graven kas waren intussen aanzienlijk: in de jaren 1374—1377 werd op goud en zilver tezamen ongeveer 4000 pond groten geïnd, terwijl de Vlaamse munt in de overeenkomstige periode slechts 2200 pond groten opbracht. Ook werden in deze tijd voor het eerst sedert jaren weer kleine munten, duiten of $\frac{1}{4}$ groten of $\frac{1}{4}$ plakken in omloop gebracht, voor het dagelijks verkeer van grote betekenis, al brachten zij weinig sleischat op³²⁾.

In 1378 kwam aan deze fiscale muntexploitatie door ingrijpen van de steden weer een einde. Op een dagvaart, waarvan de agenda uitdrukkelijk de muntkwestie vermeldt, kwam de Hertog met de steden overeen, dat het oude schild — meer en meer het symbool van het goede oude muntwezen — in ere hersteld zou worden en dat een nieuwe groot van 1.17 g zilver geslagen zou worden, waarvan 40 stuks gelijk zouden zijn aan een oud schild³³⁾. In aanmerking genomen, dat de laatste plak van $1\frac{1}{2}$ groot niet meer dan 1.27 g zilver bevat had, betekende dit een verhoging van de waarde van de groot met meer dan 50 %. Daar niet getracht werd geheel tot de muntvoet van 1365 terug te keren en de sleischat tegelijk aanzienlijk verlaagd werd, kon ditmaal de vervaardiging van de nieuwe groten — van geheel nieuw type — op ruime schaal plaats hebben³⁴⁾. De herwaardering van de groot komt ook onmiddellijk tot uiting in een daling van de in 1377 zo hoog opgelopen koersen van de goudstukken: het oude schild van 57 tot 40 groot, de Engelse nobel van 99 tot 70; de Vlaamse groot doet nog slechts $\frac{7}{8}$ Hollandse groot, terwijl de oude plakken

voor niet veel meer dan 1 nieuwe groot in betaling worden aangenomen³⁵).

Het blijkt niet duidelijk of de muntmeester ook opdracht kreeg gouden schilden te slaan, die geheel gelijk aan de oude Franse zouden moeten zijn; in ieder geval kon een dergelijke aanmuntning niet lonend zijn. Daar vermoedelijk na de onderhandelingen van 1378 de uitgifte van minderwaardige schilden ongewenst geacht werd, vond de grafelijke regering een andere uitweg om de aanmuntning van goud te kunnen voortzetten: de invoering van de Hollandse gulden.

Reeds met de invoering van de nieuwe groot was het uiterlijk verband met de Vlaams-Brabantse munten opgegeven. Nog verder ging Albrecht op deze weg met de invoering van de voor deze streken vrijwel nieuwe munt, de gouden gulden, die — de instructie is niet overgeleverd — blijkens de rekeningen tussen 1378 en 1380 ingevoerd moet zijn³⁶). Voor Holland was deze muntsoort in zoverre nieuw, dat niet blijkt, dat de door de Keurvorsten aan de Rijn sedert omstreeks 1365 geslagen zg. Rijnse guldens, hier in enigszins belangrijke hoeveelheden in omloop waren, al waren zij natuurlijk niet geheel onbekend. Het gewicht van het nieuwe Hollandse stuk was dat van de Rijnse gulden, het gehalte is niet overgeleverd, maar zal zeker niet hoger gelegen hebben dan het ginds gebruikelijke van $22\frac{1}{2}$ karaat; de beeldenaar werd geheel zelfstandig samengesteld uit de voorzijden van twee verschillende — en zeldzame — guldens van Ruprecht, paltsgraaf aan de Rijn³⁷). Deze muntsoort bood verschillende voordelen: de aansluiting bij Rijnlandse voorbeelden maakte de aanvaarding zowel in de ten Oosten van Holland gelegen streken als in Holland zelf met zijn gewichtige Rijnhandel gemakkelijk; het betrekkelijk lage gehalte maakte verwerking van de ruim aanwezige goudstukken van Frans type, doorgaans hoger van gehalte, technisch mogelijk en lonend³⁸); bovendien maakte de Hertog zich hierdoor waarschijnlijk vrij van beperkende bepalingen van de overeenkomst van 1378, die vermindering van de intrinsieke waarde van het schild onmogelijk gemaakt zal hebben.

Hoewel niet bewijsbaar is, dat deze laatste opzet bij de invoering inderdaad heeft voorgezeten, bewijst de gang van zaken in de volgende jaren overduidelijk, dat de grafelijke regering van deze uitweg gebruik gemaakt heeft om wederom de politiek van muntverzwakking ten bate van de inkomsten uit de sleischat toe te passen. De aanmuntingen van guldens in de volgende jaren waren bijzonder omvangrijk: tot 1388 werden ruim 2 mill. stuks in omloop gebracht, waardoor de gulden het enige niet zeldzame goudstuk van Willem V geworden is³⁹). Om voortdurend over goud te kunnen beschikken werd echter verschillende malen het gehalte verlaagd: in 1382 tot 22, vervolgens tot 21½ en 21 karaat⁴⁰). Elke nieuwe verlaging bracht weer een ruim aanbod van metaal en gaf de gelegenheid het tarief van de sleischat te verhogen, dat tenslotte 2 gulden per mark bedroeg. In totaal werd op de guldens ruim 7000 pond groten aan sleischat geïnd.

Voordat de monetaire gevolgen van deze aanmuntingen behandeld kunnen worden, dient eerst de gang van zaken met het zilver te worden overzien. Aanvankelijk werden de nieuwe groten van 1378 in ruime mate geslagen, maar in 1382 kwam aan de vervaardiging een eind, en tussen 1382 en 1388 werd te Dordrecht in het geheel geen zilver aangemunt. Immers terwijl elders, speciaal in Brabant en Vlaanderen de politiek van stimulering van het aanbod door verlaging van de muntvoet werd voortgezet, kon de Dordtse munt hieraan door de verplichtingen van 1378 niet meer meedoen en moest zij voor zilver worden gesloten.

Dit verhinderde echter niet, dat, hoewel de muntvoet niet van hoger hand verlaagd werd, de overal en steeds het geld langzaam in waarde verminderende factoren bleven doorwerken: de natuurlijke afslijting ging verder, evenals het binnendringen van vervalsingen — elk mechanisme om ongewenste stukken uit de circulatie te verwijderen ontbrak immers in de Middeleeuwen —; ook werd de practijk om goede stukken uit te zoeken om op te potten of te versmelten, toen als de voornaamste bedreiging van het geld beschouwd, voortgezet en bleven vreemde munten in de circulatie doordringen. Reeds in 1382 zien wij dan ook, dat de koersen der gouden munten weer boven het niveau van 1378

zijn gestegen: oude schilden en guldens „aen goude” doen 41 en $31\frac{1}{2}$ groot, terwijl de aanvankelijke koersen van uitgifte 40 en 31 groot waren ⁴¹). Daar de stukken zelf niet veranderd waren, betekent dit niet anders, dan dat de gemiddelde waarde van de omlopende zilveren groot tot beneden 1.17 g gedaald was.

Na de staking van de zilveeraanmunting — en voor een klein deel tengevolge hiervan — deed deze ontwikkeling zich in versnelde mate gevoelen: in 1387 werden voor een oud schild 44 à 45 groten geëist, voor een Rijnse gulden — waaraan de Hollandse oorspronkelijk gelijk geweest was — 36 groten ⁴²). De Hollandse gulden maakte tengevolge van de verschillende verlagingen van het gehalte uiteraard deze koersverhoging niet mede en bleef $31\frac{1}{2}$ groot: de waardeverminderingen kunnen ook gezien worden als een aanpassing aan de algemene daling van de muntvoet.

Een belangrijk element in het complex van oorzaken van de daling is ongetwijfeld de gang van zaken in Vlaanderen en Brabant geweest. Reeds in de laatste jaren van Lodewijk van Male, tijdens de grote opstand in Vlaanderen, was de muntontwaarding daar snel toegenomen. Lodewijks opvolger, Philips de Stoute, hertog van Bourgondië, maakte terstond na zijn regeringsaanvaarding het muntwezen dienstbaar aan zijn politiek streven om macht over het naburige Brabant te krijgen, waar de positie van de oude hertogin Johanna tegenover de machtige Staten zwak was. Eerst bond hij haar door een verdrag tot gemeenschappelijke aanmunting op een herstelde hogere muntvoet, vervolgens ondermijnde hij dit verdrag door naast de gemeenschappelijke munten stukken van veel geringere waarde uit te geven. In de jaren 1386—1388 vloeide hierdoor het beschikbare muntmateriaal naar Vlaanderen en werden de buurlanden met minderwaardig geld overstroomd. Brabant had hiervan het meest te lijden, zodat daar de muntcrisis bijdroeg tot de volledige ondermijning van het gezag van de Hertogin, waarvan de Bourgondier tenslotte profiteerde ⁴³).

Hertog Albrecht moet deze ontwikkeling met lede ogen hebben aangezien, maar de overeenkomst van 1378 bond hem nog de handen. Het kan geen toeval zijn, dat, in Maart 1388, juist 10

jaar na de besluiten van Februari 1378, de aanmunting van zilver te Dordrecht werd hervat: de overeenkomst zal evenals die van 1370 en 1388 voor 10 jaar zijn aangegaan ⁴⁴⁾. Van die datum af werden een groot aantal zilveren labayen ⁴⁵⁾ geslagen, die 1.11 g zilver bevatten, iets minder dan de groot van 1378, maar voor $1\frac{1}{4}$ groot werden uitgegeven. De groot werd hierdoor gelijkgesteld met 0,92 g zilver, veel minder dan blijkens de koersen der goudstukken de gemiddelde omlopende groot bevatte; enkele maanden later had de laatste en meest ingrijpende verlaging van het gehalte van de gulden plaats tot 19 karaat ⁴⁶⁾. Dat deze beide maatregelen tezamen inderdaad een belangrijke devaluatie betekenden, blijkt vooral uit het plotseling oplopen van de koersen der goudstukken in de loop van het jaar: het oude schild klom tot 50 groot, de oudere guldens tot 33 groot ⁴⁷⁾.

Het verzet tegen „den groten scade ende zwaer verlies . . . bi groten verlope van den paymenten” werd hierdoor ook scherper dan ooit. Te Dordrecht komt het zelfs tot geweldpleging tegen de muntmeester van de Hertog, door het volk als oorzaak van de door de prijsstijging veroorzaakte ellende beschouwd ⁴⁸⁾. In het najaar triomfeerde het standpunt der steden, Dordrecht vooraan, in de uitvaardiging met medewerking van edelen en steden der ordonnantie van 6 October 1388, waarin de politiek van stabiel geld werd vastgelegd ⁴⁹⁾. De Hertog belooft gedurende een periode van 10 jaar de munt niet te veranderen; geslagen zullen worden Dordrechtse schilden van 4.00 g goud — de fout een geheel aan het Franse gelijke schild te willen slaan werd niet meer gemaakt — en een groot van 1.11 zilver; deze laatste was gelijk aan de voorafgaande labayen, die nu ook niet meer dan 1 groot waard waren; de sleischat werd tot een gering bedrag teruggebracht, dat slechts een matige winst aan de grafelijke kas verzekerde. De ordonnantie bevat verder uitvoerige bepalingen om de blijvende instandhouding te verzekeren: een officieel tarief stelt de waarde van de meest voorkomende vreemde goudstukken vast, waarbij niet vergeten wordt de nieuwe Vlaams-Brabantse munten en de talrijke in de laatste jaren verschenen minderwaardige guldens, als die van Utrecht, Gelre, Oyen en

Luik, naar hun innerlijke waarde te taxeren ⁵⁰); uitgebreide voorzorgsmaatregelen worden getroffen, opdat de diverse stadsbesturen aan de bepalingen de hand zullen houden, waarbij in gebreke blijven van één de overige niet zou excuseren; tenslotte vergemakkelijken bepalingen omtrent de afdoening van in oud payement luidende verplichtingen de overgang.

De gehele regeling moet waarschijnlijk tevens gezien worden als passend in de door Dordrecht nagestreefde expansiepolitiek: de stad deed, gesteund door de Hertog, energieke pogingen het hoofdkantoor van de Hanze, dat in Vlaanderen bedreigd werd door de gevoerde muntpolitiek, binnen haar muren te krijgen, wat in Mei 1389 inderdaad geschiedde. In verband hiermede was de stad niet alleen gesteld op de nieuwe Hollandse muntpolitiek, maar verzekerde zij zich ook het beheer van het om Dordrecht gegroepeerde Hollandse tolstelsel, door de tolleren in pacht te nemen ⁵¹). Dit alles droeg echter tevens de kiem in zich voor het mislukken van de nieuwe muntregeling: Dordrecht vervreemde hierdoor de andere steden van zich, die ongaarne de eenzijdige bevoordeling van koopstad zagen, waardoor het eensgezinde front der Kabeljauwse steden tegen muntverzwakking werd verbroken.

De aanmuntingen zelf verliepen waarschijnlijk ook minder bevredigend dan verwacht was, begrijpelijk omdat thans voor aangeboden metaal geen hoge prijs in nieuwe verminderde munten meer betaald kon worden: de aanmunting van Dordrechtse schilden was matig ⁵²), die van nieuwe groten bepaald gering ⁵³). Aan sleischat beurde de Hertog in het eerste jaar slechts 200 pond groten tegen een gemiddelde van 700 pond in de voorafgaande jaren ⁵⁴). Het duurde echter tot na de dood van Willem V voor de Hertog en de Kabeljauwse steden tegen het thans Hoekse Dordrecht een nieuwe muntpolitiek in practijk brachten.

Overzien wij nog een ogenblik de ontwikkeling tijdens de regering van Willem V. Aanvankelijk is de Hollandse munt geheel van de Vlaamse afhankelijk: geslagen worden schilden en mottoenen benevens leeuwengroten, alle getrouwe navolgingen van vreemde voorbeelden; geconcurrereerd wordt in hoofdzaak door

een lagere sleischat te heffen dan elders; de aanmuntingen zijn kwantitatief van betrekkelijk geringe betekenis. Na 1365 wordt de Hollandse politiek zelfstandiger: de Vlaamse plak wordt gecombineerd met de Brabantse dubbel mottoen; de verlaging van intrinsieke waarde wordt meer bewust toegepast en leidt tot toeneming van de inkomsten uit de sleischat enerzijds, ontwaarding van de munt anderzijds. Al spoedig rijst verzet tegen deze politiek: vanaf 1370 worden telkens pogingen gedaan de fiscale uitbuiting van het muntrecht door de graaf tegen te gaan, aanvankelijk met weinig succes. In 1378 komt eindelijk aan de vervaardiging van plakken en dubbels een einde en wordt de muntvoet van 1365 hersteld, gepaard met de invoering van groten van eigen type. De zilveeraanmunting kan echter op deze basis niet worden voortgezet en de grafelijke regering vindt in de aanmunting van gouden guldens een mogelijkheid de politiek van muntverzwakking voort te zetten; na afloop van de overeenkomst van 1378 wordt deze politiek met de invoering der labayen tot het zilver uitgebreid. Onmiddellijk volgt hier echter een scherpe reactie op, die leidt tot de overeenkomst van 1388, waardoor de stabiele munt opnieuw hersteld wordt⁵⁵).

- 1) A. Engel et R. Serrure, *Traité de numismatique du moyen-âge*, blz. 1140.
- 2) A. R. A., Leenkamer 56B, f° 48—54. Het gehele stuk is verkort weergegeven in Bijlage I, verder aangehaald als „Regesten”.
- 3) De afrekeningen van de sleischat komen voor in de rekeningen van de Rentmeester van Zuid-Holland over 1354—1362 (hierop volgende rekeningen zijn verloren gegaan): A.R.A., Rek. Rekenkamer 509—515. De begindatum vermeld in 509, f° 10.
- 4) Een niet gedateerde en niet uitgevaardigde instructie van 1354 in *Tijdschrift* 1908, blz. 346, die blijkbaar toch als basis voor de eerste werkzaamheden heeft gediend. Enigszins gewijzigd is die van 19 Oct. 1355: van der Chijs, blz. 181 naar van Mieris.
- 5) J. Smit, *De rekeningen der graven en gravinnen uit het Henegouwsche Huis*, Inleiding, blz. 198.
- 6) *Jaarboek* 1946/7, blz. 122.
- 7) Van der Chijs, pl. IV, 4 en XXXVI, 9.
- 8) In *Transactions of the Royal Historical Society* 1949, blz. 115 en *Mededelingen van de Kon. Vlaamse Academie voor Wet., Lett. en Schone Kunsten in België* 1949, no. 5.
- 9) H. Laurent, *La Loi de Gresham au Moyen-âge*.
- 10) Opgemerkt dient te worden, dat in de rekeningen geopereerd wordt met ponden Hollands van verschillende waarde, naar gelang uitgegaan wordt van de waarde van de penning in courant geld op verschillende ogenblikken.
- 11) Doch niet in sterke mate, daar Vlaamse en Hollandse groten nog dikwijls gelijkgesteld worden: A.R.A., Rek. Rekenkamer 2897 vlg., aanhef.
- 12) *Verslag Kon. Penningkabinet* 1883, blz. 2.
- 13) Over de verschillende emissies van dit stuk bestaan weinig concrete gegevens; zie De Witte, blz. 153. Zowel in Hollandse als in Brabantse rekeningen (zie G. Cumont, in *Annales de la Société d'archéologie de Bruxelles* 1901, blz. 46) wordt overwegend gesproken van cruysken- en roeskenmottoenen, waarmede verschillende emissies van het Brabantse mottoen worden aangeduid.
- 14) A.R.A., Rek. Rekenkamer 510—515. De aanmunting te Dordrecht begon 21 Juli 1357: 510 f° 10.
- 15) Voor de verklaring van de Iyoen als dubbele groot zie: H. Enno van Gelder in *Jaarboek* 1946/7, blz. 129.
- 16) De Witte, blz. 139 en R. Serrure in *Bulletin de Numismatique* 1898, blz. 97.
- 17) Chalon, *Monnaies des comtes de Hainaut*, blz. 193 (zilveren plak); de dubbele vrak wordt in Hollandse rekeningen sedert 1369 genoemd.
- 18) M. G. A. de Man, in *Tijdschrift* 1900, blz. 89 vlg.
- 19) A.R.A., Rek. Rekenkamer 27 f° 13 en 28 f° 1 en 9.
- 20) A.R.A., Rek. Rekenkamer 28 e.a.
- 21) A.R.A., Rek. Rekenkamer 28 f° 3 en 40.
- 22) Uitgewerkt door Niermeyer in *Bijdragen Vad. Gesch. en Oudheidkunde* 1941, blz. 17. Duidelijk is dat de graaf inkomstenvermindering wist te vermijden; dat de devaluatie van de munt de opbrengst van de tollën positief verhoogde, lijkt mij niet overtuigend bewezen.
- 23) J. L. van Dalen, *Regestenlijst behoorend bij den Inv. van het Archief der Gem. Dordrecht*, no. 291. Zie ook van der Chijs, blz. 216.
- 24) Regesten I, a en b.
- 24a) De tresoriers-rekening van 1371/2 is niet meer gesteld in schilden van 24 (lichte) groten, maar in Oude schilden van 36 (zware) groten. Hier is schild te verstaan als een rekeneenheid ter waarde van 24 zilveren groten.

oud schild als een werkelijk goudstuk. De volgende rekeningen zijn zonder meer gesteld in ponden nieuwe groten.

²⁵⁾ Een indruk van het gebruikte geld geeft de gedrukte rekening J. van Doorninck, *De tocht van Jan van Blois om Gelre 1371—1372* (1898). Zie ook bijlage 4.

²⁶⁾ Zie *Revue belge* 1935, blz. 8.

²⁷⁾ Regesten I c—e, II f.

²⁸⁾ Regesten I g en j.

²⁹⁾ Regesten II a.

³⁰⁾ Regesten I k, II b, d, f—g, III a—c. Zie ook van der Chijs, blz. 218 (on nauwkeurige tekst).

³¹⁾ A.R.A., Rek. Rekenkamer 33, f° 10 en 35 f° 53.

³²⁾ Regesten II e en III a. De berekeningen tonen aan, dat ook de duiten voor $\frac{1}{4}$ plak zijn uitgegeven.

³³⁾ A.R.A., Leenkamer 302, f° 7 en 30. Minder juist van der Chijs, blz. 220.

³⁴⁾ Regesten IV—VI b.

³⁵⁾ A.R.A., Rek. Rekenkamer 36, speciaal f° 48 en 68.

³⁶⁾ Regesten Vc.

³⁷⁾ A. Noss, in *Mitth. Bayr. Num. Ges.* 1901, blz. 7 vlg., no. 14 en 20. Over de Rijnse gulden in het algemeen laatstelijk W. Diepenbach, in *Eckert-Festschrift* 1949.

³⁸⁾ Het is waarschijnlijk, dat de invoering van gulden in Utrecht en Gelre eerst na die in Holland is geschied, evenals de Gelderse groot met helm (van der Chijs, pl. VII, 6—8) een navolging van de Hollandse nieuwe groot is.

³⁹⁾ Bedacht dient echter te worden, dat het type van der Chijs V, 7 zowel onder Willem V (blijkens verschillende vondsten, bijv. die bij Eeckeren: *Revue belge* 1923, bz. 99) als onder Willem VI is gelagen.

⁴⁰⁾ Regesten VII—IX a.

⁴¹⁾ A.R.A., Rek. Rekenkamer 44—47.

⁴²⁾ A.R.A., Rek. Rekenkamer 49.

⁴³⁾ De gehele episode is uitvoerig behandeld door Laurent (noot 9).

⁴⁴⁾ Regesten X b.

⁴⁵⁾ De muntnaam *labaye* is overigens vnl. uit Brabantse stukken bekend. Onder hertog Antonie wordt er de dubbele groot mede bedoeld; welk munttype echter daar in 1383 als *labaye* werd aangeduid (de Witte, blz. 151) is nog niet duidelijk, wel dat deze stukken $1\frac{1}{3}$ Vlaamse groot gouden (G. Cumont, in *Annales de la Soc. d'arch. de Bruxelles* 1902, blz. 136).

⁴⁶⁾ Regesten X a.

⁴⁷⁾ A.R.A., Rek. Rekenkamer 49, speciaal f° 119 vlg.

⁴⁸⁾ J. F. Niermeyer, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* III (1951), blz. 113.

⁴⁹⁾ Van der Chijs, blz. 225 naar van Mieris.

⁵⁰⁾ In de volgende trossiersrekening (Rek. Rekenkamer 50) worden deze nieuwe koersen ook toegepast.

⁵¹⁾ J. F. Niermeyer, in *Bijdr. Vad. Gesch. en Oudheidkunde* 1943, blz. 147.

⁵²⁾ Voor het nieuwe schild (van het oude onderscheiden doordat de hertog het Beiers-Hollandse wapenschild voor zich heeft in plaats van het adelaarschild) geldt hetzelfde als voor de gulden (zie noot 39).

⁵³⁾ Het type van deze groot is niet met zekerheid vast te stellen. Blijkens het gewicht is de groot met helm en bloemenkruis (van der Chijs VI, 25) die van 1378. De stukken met schild en kruis en helm en kruis (van der Chijs VI, 23 en 24) hebben beide het in 1388 eerst voor de *labaye*, daarna voor de

groot voorgeschreven gewicht; het eerste is niet zeldzaam en moet de in groot aantal geslagen labaye zijn; de tweede is zeer zeldzaam: kan evengoed door een stempelverwisseling ontstaan zijn (in welk geval de groot hetzelfde type als de labaye zou hebben) als een afzonderlijk type van de weinig geslagen groot voorstellen.

⁵⁴⁾ Regesten X b—g.

⁵⁵⁾ In een volgend artikel hoop ik de periode van Albrecht, Willem VI, Jan en Jacoba te behandelen.

BIJLAGE I.

AANTEKENINGEN BETREFFENDE DE MUNT TE DORDRECHT

1370--1389

(A.R.A., Inv. Leenkamer 56b, f° 48—54)

Regesten

I

- a. Essay van den finen groten. Geslagen 605 mk. Bevonden 180 p.mk.
Sleischat à 4 gr. 10 ₣ 0 β 20 ♂ gr.
- b. In den zelven assaye gouden munt. Geslagen 18 mk.
Sleischat 9 oud schild (= 1 ₣ 7 β 0 ♂) gr.
- c. Essay van den placken met den leweken. Geslagen 3280 mk. Bevonden 5:12/66.
Sleischat à 6 gr. 37 ₣ 11 β 8 ♂ gr.
- d. Essay van den dubbel mottoen. Geslagen 630 mk. Bevonden 44¼ p.mk.
Sleischat à 20 gr. 52 ₣ 10 β 0 ♂ gr.
- e. Essay van den dubbel mottoen op Donderdag na St. Margriet (21 Juli) 1373 in aanwezigheid van de heer van Arckel, de proost witten Haghe, de proost van Valenchin, mr. Simon waardijn van Valenchin en de steden van Holland. Geslagen 4490 mk. Bevonden 23:3/44⁷/₂₄.
Sleischat à 20 gr. 374 ₣ 3 β 4 ♂ gr.
- f. Totaal van de sleischat bedraagt 475 ₣ 13 β 8 ♂. De muntmeesters bewijzen afgedragen te hebben aan heer Coenraed 487 ₣ 2 β 9 ♂ en blijven bovendien schuldig uit de essay tot Ste Gherdenberghe gedaan 850 mottoen.
- g. Tijdens bovengenoemde essay waren de steden van Northolland, van Dordrecht en van den Berghe bijeen en wert die iendracht van den pay-
mente vernuwt, waarvan de muntmeesters brieven werden gegeven als volgt.
- h. Aelbrecht, enz. beveelt Mahieu van Leuze en Jacomart van Assche te slaan een zilveren penning geheten (niet ingevuld) van 6 p./90, remedie 3 gr. en 1½ stuk, sleischat 4 gr. p.mk. Gegeven te Keysnoit Dinsdag na St. Margriet (26 Juli) 1373.
- j. Aelbrecht, enz. beveelt Mahieu van Leuze en Jacomart van Assche alom wisselaars aan te stellen, die voor de omloop van de nieuw overeengekomen munten zullen zorgen, en toe te zien dat geen goud of zilver biljoen uit het land of voorbij de munt gevoerd wordt. Gegeven ut supra.
- k. Vrijdag na St. Laurens (12 Aug.) 1373 consenteert de hertog te Sint-Gherdenbergh in aanwezigheid van de heren van Arckel, van Putte, van Vyanden, vander Aren, heer Vranck van Borsele, Rengher Willeman zone en de proost te slaan een gouden penning geheten dubbel van 22¼/45, remedie ¼ gr. en 1 engelse, sleischat 36 gr. p.mk., de dubbel voor 40 gr. gerekend.
- l. Donderdag na St. Jacob (27 Juli) 1374 consenteert de hertog aan Mahyeu en Jacquemart te slaan een zilveren penning van 4 p./216, remedie 1 gr. en 4 stukken, sleischat 36 stuks per mk., alles tot wederopzeggens toe.

II

Essay gedaan te Dordrecht 1 Juli 1376.

- a. Groten volgens ord. van 26 Juli 1373. Geslagen 1190 mk. Bevonden volgens voorschrift.

Sleischat à 4 gr. : 9 ₣ 0 β 19 ♂ gr.

omgerekend in nieuwe groten 12 ₣ 0 β 10 ♂ gr.

- b. *Placken* volgens brief gegeven voor Ghildenburch Vrijdag voor Pinksteren (19 Mei) 1374, te weten 5:7 $\frac{3}{4}$ /72 p.mk., remedie 3 gr. en 1 stuk sleischat 9 plack. Geslagen 48150 mk. Bevonden 5:3/72 $\frac{1}{2}$ /s.
Sleischat à 9 plack 1207 fl 0 β 5 d gr.
- c. *Doytekens* volgens ord. van 27 Juli 1374. Geslagen 900 mk. Bevonden 3:19 $\frac{1}{2}$ /220.
Sleischat à 9 plack 16 fl 16 β 8 d gr.
- d. *Placken* volgens brief van Zondags na St. Baafs (6 Oct.) 1375, te weten 5:11 $\frac{1}{2}$ /72 p.mk., remedie 3 gr. en 1 stuk sleischat 9 plack. Geslagen 20780 mk. Bevonden 4:20 $\frac{1}{2}$ /72.
Sleischat à 9 plack 492 fl 16 β 5 d gr.
- e. *Doytekens* volgens brief gegeven te (onleesbaar) op St. Maarten (11 Nov.) 1375, te weten 4 p./236 p.mk., remedie 3 gr. en 4 stuks, sleischat 36 stuks. Geslagen 390 mk.
Sleischat à 9 plack 7 fl 5 β 5 d gr.
- Totaal van de sleischat op zilver: 1736 fl 17 β 9 d gr.
- f. *Dubbel mottoenen* volgens brief van St. Libuinus (25 Juni) 1371, te weten 23:3/44 $\frac{1}{4}$, remedie $\frac{1}{2}$ gr. en 1 eng., sleischat 20 gr. Geslagen 360 mk. Bevonden volgens voorschrift.
Sleischat à 20 gr.: 30 fl 0 β 0 d gr.
Omgerekend in nieuwe groten 36 fl 6 β 1 $\frac{1}{2}$ d gr.
- g. *Dubbel mottoenen* volgens ord. van 12 Aug. 1373 (zie I k). Geslagen 2080 mk. Bevonden volgens voorschrift.
Sleischat à 36 gr.: 239 fl 0 β 5 d gr.
omgerekend in nieuwe groten 385 fl 0 β 15 $\frac{1}{2}$ d gr.
- Totaal van de sleischat op goud: 421 fl 7 β 5 d gr.
- h. *Summa summarum* van de sleischat bedraagt 2157 fl 6 β 2 d gr. De muntmeesters hebben uitbetaald volgens brieven van de hertog, van de proost en van heer Dirc Voppenzoone 2130 fl 13 β 1 d gr.

III

- a. In een brief gegeven te Aken 10 Juli 1376 is geconsenteerd te slaan *plackemewen* van 4:16/75, remedie 3 gr. en 1 stuk sleischat 10 $\frac{1}{2}$ plack; tevens geconsenteerd *viereendeel placken* van gelijk gehalte en evenredig gewicht; en de muntmeesters gelast voor het geld geslagen te Dordrecht sinds men voor Ghildenburch lag 15 plack per mk meer te geven dan voor ander biljoen.
Essay gedaan te Dordrecht Woensdag na St. Valentijn 1377 (16 Febr. 1378), in aanwezigheid van heer Aleman, de proost, Rengher Willemansz., Reynoud, bode en Jan Monster.
- b. *Placken* in de 1e bus. Geslagen 39370 mk. Bevonden 4:12/75 $\frac{1}{4}$.
- c. *Placken* in de 2e bus. Geslagen 9440 mk. Bevonden 4:12 $\frac{1}{2}$ /75 $\frac{1}{8}$.

IV

- a. De Hertog heeft Mahieu van Lueze en Jacobert van Assche geconsenteerd te slaan een *groot* van 6 p./105 p.mk., remedie 3 gr. en 1 stuk sleischat 8 gr. p.mk. Gegeven omtrent Sexagesimam 1377 (21 Febr. 1378).
- b. Hiervan essay gedaan op Zaterdag na Paschen (21 April) 1378, in aanwezigheid van vier van die ouden rade, vier van den nieuwen rade, vier van de raetsluden, ene van Leyden, twee van Delft, twee van Rotterdam en heer Dirc Voppenzone. Geslagen 1720 mk. Bevonden 5:18/105.
Sleischat niet berekend.

V

- a. Essay gedaan te Dordrecht op Kruisverheffingsdag (14 Sept.) 1380 te Sente Gheerdenberghe door de raad en de steden over de periode 21 Febr. 1378—14 Sept. 1380. De totale sleischat bedraagt 493 fl 7 β 2 gr . De muntmeesters hebben uitgegeven 453 fl 13 β 4 gr . en bleven dus schuldig 39 fl 13 β 8 gr .
- b. Na deze rekening wilde de andere muntmeester Mahieu niet langer dienen, maar hem is toegestaan het bijloen, dat hij onder zich had nog te verwerken. Hiervan is de essay gedaan 33 Oct. (sic) 1380. Geslagen (aan groten) 1940 mk. Bevonden 5 : 23½/105.
Sleischat 24 fl 5 β 0 gr .
- c. Geslagen aan gouden penningen (nl. *guldens*) 35 mk.
Sleischat verrekend met 26½ ghulden.

VI

- Essay gedaan op Donderdag na Laetare = 5 Maart 1383 (1384).
- a. Geslagen (aan groten) volgens bus van Vredericus 2220 mk, bus van Ameronghen 8480 mk, bus van Jan van Stienberghen 1650 mk, tezamen 12350 mk. Bevonden 5 : 19 p.mk.
Sleischat à 4 gr. 2 enghels 120 fl 1 β 4⅔ gr .
- b. Geslagen aan *doys* 1550 mk. Bevonden 3 : 21.
Sleischat à 2 gr. 12 fl 18 β 4 gr .
- c. Geslagen aan gouden penningen van 70 per mk. 2590 mk.
Sleischat à ½ ghulden: 1295 ghulden = 167 fl 5 β 5 gr .
- d. Totaal van de sleischat: 300 fl 5 β 1⅔ gr . De muntmeesters hebben uitgegeven 535 fl 15 β 11 gr . Bovendien blijft in de bus van Stienberghen 3 en 113 gouden penningen, die ongerekend blijven. Evenzo blijft het gehele werk van Arend van Ghemont ongerekend.

VII

- a. Gerekend met de muntmeesters over de periode 13 Nov. 1380—23 Sept. 1382, waarover de sleischat bedroeg 300 fl 5 β 1⅔ gr . (zie no. VI d).
- b. Geslagen door Jan van Stienberghen gedurende 23 Sept. (1382)—19 Febr. (1383) 1195 mk 1½ ons, door Aernde van Ghemont gedurende 19 Febr.—28 Febr. (1383) 130 mk 6 ons; tezamen 1325 mk 7½ ons = 1215½ mk. fijn goud.
Sleischat à 1 ghulden 1215½ gldn.
- c. Geslagen door Aernde van Ghemont gedurende 28 Febr.—1 Juni (1383) 2235 mk 6½ ons = 2004 mk ½ ons fijn goud.
Sleischat à 1½ ghulden 3006 gldn 3 gr.
- d. Geslagen gedurende 1 Juni—24 Nov. (1383) 6371 mk 4½ ons = 5262 mk fijn goud.
Sleischat à 2 ghulden 10524 gldn 19½ gr.
- e. Geslagen gedurende 23 Nov. (1383)—1 Febr. (1384) 1099 mk 6 ons = 985 mk 6 ons fijn goud.
Sleischat à 1 ghulden 985¾ gldn.
- f. Totaal van de sleischat over de periode 13 Nov. 1380—1 Febr. 1383 (1384) bedraagt 18056 ghulden 16½ groot. De muntmeester bewijst uitgegeven te hebben in geld en goederen 21752 ghulden 1½ groot. Gerekend in den Haghe Woensdag na Pasen (14 April) 1384.

VIII

- Gerekend met de muntmeesters over de periode 1 Febr. 1383 (1384)—St. Tiburcius (11 Aug.) 1385.

- a. Geslagen volgens 1e bus 5040 mk = 4410 mk fijn goud. Bevonden 70 p.mk.
 Sleischat à 1 ghulden 4410 gldn
- b. Geslagen volgens 2e bus 7027 mk = 6113 mk fijn goud.
 Sleischat à 2 ghulden 12226 gldn.
- c. Totaal van de sleischat bedraagt 16636 gldn $23\frac{3}{4}$ groot. De uitgaven belopen 15316 ghulden.

IX

- a. Geslagen aan goud gedurende Sint Tiburcius (11 Aug.) 1385 — Zaterdag na St. Jacob (26 Juli) 1388 13357 mk. Bevonden 19 k./70.
 Sleischat à 2 ghulden 21148 gldn 25 gr.

X

- Essay gedaan Maandag na St. Jan decollatio (5 Aug.) 1389.
- a. Geslagen aan goud gedurende 18 (sic) Juli—5 Nov. 1388 397 mk = 315 mk $7\frac{1}{2}$ ons fijn goud.
 Sleischat 621 gldn $25\frac{1}{2}$ gr.
 Omgerekend de ghulden voor $25\frac{1}{2}$ groot 69 Ⱬ 15 β 4 ♂ gr.
- b. Geslagen aan labayen gedurende 13 Maart—22 Oct. 1388 16633 mk 6 ons = 8763 mk 6 ons 5 est. fijn zilver.
 Sleischat 226 Ⱬ 8 β 10½ ♂ gr.
- c. Geslagen aan schilden gedurende 19 Nov. 1388—27 Aug. 1389 1455 mk 6 ons.
 Sleischat 181 Ⱬ 19 β 4½ ♂ gr.
- d. Geslagen aan nuw groten gedurende zelfde periode 1689 mk 4 ons = 699 mk 6 ons 5 est. fijn zilver.
 Sleischat 20 Ⱬ 8 β 2½ ♂ gr.
- e. Geslagen aan halve groten en quartier groten gedurende dezelfde periode ieder 120 mk. Tezamen = 100 mk fijn zilver.
 Sleischat 1 Ⱬ 13 β 4 ♂ gr.
- f. Geslagen aan duyten 1559 mk.
 Sleischat 10 Ⱬ 7 β 11 ♂ labayen.
- g. Totaal van de sleischat bedraagt 510 Ⱬ 13 β 0¼ ♂ gr. De uitgaven belopen 690 Ⱬ 5 β 3 ♂ gr.
- h. Essay gedaan van de labayen geslagen eer men de nuwe groten sloeg bi der steden verzoeke. Geslagen 19715 mk. Bevonden 5 p./92. Volgens dezelfde bus geslagen 400 mk ghuldens en 240 mk duyten.

BIJLAGE 2

OVERZICHT DER MUNTEN VAN WILLEM V

A. Gouden Munten.

	afb. bij van der Chijs	Jaar van uitgifte	voorgeschreven gehalte en gewicht	geslagen aantal	sleischat per mark	opbrengst van de sleischat in ponden groten		
1 Schild	V. 3	1354	23¼ k. 54	4.300	9 gr.	2	19	5½
2 Mottoon 1)	XLIII	1357	24 k. 52	c. 200.000	12 gr.	169	0	11
3 Vrank	—	?	24 k. 63⅓?	?	?	?	?	?
4 Dubbel mottoon	V. 1	1368?	24 k. 44¼	?	20 gr.	?	?	?
		1371	23:3 44¼	28.000	20 gr.	410	9	5½
		1373	24¼ k. 45	214.500	36 gr.	385	0	15½
5 Oud schild 2)	V. 3?	1370	23:3½ 52	1.000	1 stuk	1	7	0
		1378	?	?	?	?	?	?
6 Gulden	V. 7	1378?	22¼? k. 70	? ^{a)}	½ gl.	?	? ^{a)}	?
		1382	22 k. 70	93.000	1 gl.	157	0	0
		1383	21½ k. 70	156.500	1½ gl.	394	11	0
		1383	id.	446.000	2 gl.	1256	5	1½
		1383	id.	77.000	1 gl.	125	5	4
		1384	21 k. 70	353.000	1 gl.	578	7	3
		1384/5	id.	1.427.000	2 gl.	4380	6	2
		1388	19 k. 70	28.000	2 gl.	69	15	4
7 Dordrechts schild	V. 4	1388	23½ k. 60	87.500	30 gr.	181	19	4½

B. Zilveren Munten.

8. Groot 4)	VI, 18	1354	6:12 66	c. 7.000.000 groot	1 gr.	320	6	9½
9. Halve groot	IX, 8-10	1354	naar evenredigh.					
10. Kwart groot	IX, 13-14	1354						
11. Achtste groot	XXXVI, 17	1354						
12. Plak 5)	V, 9	1367						
		1371		5:12 66 4/3	216.500	6 gr.	37	11
		1374	5:7¾ 72 0,72	3.467.000	9 plak	1207	0	5
		1374	5:11½ 72 0,72	1.496.000	10½ pl.	492	16	5
		1376	4:16 75 6,5	3.560.000	10½ pl.	1164	1	8
13. Groot 6)	VI, 20?	1370	12 p. 180	109.000	4 gr.	10	1	0
14. Groot 6)	VI, 19?	1373	6 p. 90	107.000	4 gr.	9	0	19
15. Duit	7)	1374	4 p. 216	198.000	9 plak	16	6	8
		1374	4 p. 236	92.000	9 plak	7	5	5
16. Kwart plak	VI, 16 ¹⁵	1376	4:16 300	?	10½ pl.	?	?	?
17. Groot	VI, 25	1378	6 p. 105	?)	4 gr.	?	?)	?)
18. Halve groot	VII, 27	1378	naar evenr.					
19. Duit	XXXVI, 12	?	4 p. 220	340.000	2 gr.	12	18	4
20. Labaye	VI, 23	1388	5 p. 92	1.715.000	7 gr.	226	8	10½
21. Duit 10)	?	?	?	c. 350.000	?	10	7	11
22. Groot	VI, 23?	1388	5 p. 92	155.000	7 gr.	20	8	2½
23. Halve groot	—	1388	naar evenr.	12.000	7 gr.	1	13	4
24. Kwart groot	—	1388	naar evenr.	24.000	7 gr.			

- 1) De gegevens over productie en sleischat betreffen de periode 1357—1362, de uitgifte is waarschijnlijk tot c. 1366 voortgezet. Aangenomen moet worden, dat gewicht en gehalte na 1357 verschillende malen veriaagd zijn.
- 2) Het is onzeker of in 1378 oude schilden werkelijk geslagen zijn.
- 3) Bekend is slechts, dat in de periode 1378—1382 aan sleischat geïnd werd: 167 fl 5 β 5 d gr. op guldens (164.000 stuks) en 493 fl 7 β 2 d gr. op guldens en groten tezamen (waarvan zeker een belangrijk aantal guldens).
- 4) De gegevens gelden voor de periode 1354—1362, terwijl de uitgifte waarschijnlijk tot c. 1366 is voortgezet. Gewicht en gehalte kunnen na 1354 geleidelijk verlaagd zijn.
- 5) Gegevens voor de periode 1367—1371 ontbreken. Het gewone type is van der Chijs V, 9; daarnaast bestaan de veel zeldzamer variaties V, 12 (met leeuwjes op de keerzijde) en VI, 17 (met portret van de Hertog; aff. 12a), die niet nader gedateerd kunnen worden. Bovendien zijn plakken te Middelburg geslagen: van der Chijs VI, 16.
- 6) Stukken, die met de gegevens voor de groten van 1370 en 1373 overeenkomen, zijn niet bekend. Wellicht moeten zij gezocht worden in de slechts uit afbeeldingen in het *Penningboek* van Er. van Houwelinghen (Leiden 1595) bekende stukken van der Chijs VI, 20 en VI, 19.
- 7) Ook de duiten (blijkens de rekening uitgegeven voor $\frac{1}{4}$ plak) schijnen niet overgeleverd te zijn. Mogelijk is, dat reeds het type van de volgende $\frac{1}{4}$ plak hadden.
- 8) Het bedrag van de sleischat wordt niet vermeld: was vermoedelijk begrepen in dat betreffende de gehele plak.
- 9) Bekend is slechts dat in de periode 1378—1382 werd geïnd 144 fl 6 β 5 d gr. op zilver (1.680.000 stuks groten) en 493 fl 7 β 2 d gr. op goud en zilver tezamen.
- 10) De rekening doet vermoeden, dat deze duiten geslagen zijn tegelijk met de labayen; het type kan dat van de voorafgaande duit geweest zijn.

BIJLAGE 3

KOERSEN DER MEEST VOORKOMENDE GOUDSTUKKEN IN
HOLL. GROTEN

Ontleend aan de Grafelijkheidsrekeningen

	Jaar van uitgifte	zuivergoud in g.	1354	1366 voor	1369 na	1371 voor	1372 na	1378 voor	1379 na	1385 voor	1388 na
				revaluatie		revaluatie		revaluatie		revaluatie	
Vrankrijks schild	1337	4.54	25½	34	41½	55	43½	57	40	42	42
Vrankr. mottoen	1354	4.70		x	x	x	44	57	x	x	x
Vrankr. vrank	1360	3.89		x	36	45	36	48	33½	38	37
Robertus gulden (Bar)	c 1365	?			x	30	24	x	x	x	x
Engelse nobel	1351	7.93	x	x	74	92	75	99	70	x	84
Vlaams schild	1346	4.39	24	x	x	x	39	51	x	x	x
Nieuw Vl. schild	1372	4.54				x	x	57	x	x	41
Lyoen	1365	5.41			48	60	49½	x	x	x	x
Helm of gaper	1367	6.95			60	72	63	x	x	x	x
Henegouwse vrank	? 1)	?		x	27	30	22½	x	x	x	x
Hen. dubbel vrank	c 1368	?			x	60	46½	x	x	x	x
Keysers schild	1337	?	x	x	x	53	42¾	x	x	x	42
Brab. mottoen	c 1355	?		28	x	x	33	x	x	x	x
Roesken mottoen	}	?		x	30	38	30	x	x	x	x
Cruysken mottoen	} 2)	?		x	28	37	29	x	x	x	x
Brab. dubbel mottoen	1366 3)	6.24		56	57	67	54	72	x	x	x
Brab. pieter	1374	4.03						51	36	40	x
Zware gulden	—	3.53	x	x	31	40	33	43½	x	x	x
Rijnse gulden	—	—					x	x	31	x	30
Dordrechts schild	1354	4.39	24	x	37	50	39	54	x	x	x
Nieuw Dord. schild	1388	4.00									40
Dubbel Dord. mottoen	1368 4)	5.53			56	66	53	63	44	48	x
Dordr. gulden	1378 5)	3.25							31	31½	25½

- 1) Uit de koersreeks blijkt een gehaltevermindering tussen 1369 en 1370.
- 2) Zie tekst noot 13.
- 3) Sedert 1371 is de gehaltevermindering van 1370 verdisconteerd.
- 4) De koersen houden rekening met de gehalteverminderingen van 1371 en 1374.
- 5) De gehaltevermindering na 1382 blijkt uit in tegenstelling met de andere goudstukken niet oplopende koers.

BIJLAGE 4

GOUDSTUKKEN IN GEBRUIK

In de tresóriers-rekening van 1371/2 (A.R.A., Rek. Rekenkamer 30) worden de volgende goudstukken genoemd (verdeeld over talrijke posten):

Vrankrijkse oude schilden (van Philips VI)	1710
Vrankrijkse vranken (van Jan II en Karel V)	3035
Kaerles (franc à pied van Karel V van Frankrijk)	16
Robertus guldens (van graaf Robert van Bar)	54
Henegouwse vranken (van Willem III/V)	4
Henegouwsche dubbele vranken (id.)	237½
Gwido's (dubbel mottoenen van Gui van Saint-Pol)	54
Nobels (van Eduard III van Engeland)	763½
Brugse schilden (van Lodewijk van Male)	1
Vlaamse ridders (vranken van dezelfde)	38
Vlaamse mottoenen (van dezelfde)	2
Vlaamse lyoenen (id.)	221
Vlaamse helmen of gapers (id.)	53
Keyzers schilden (van keizer Lodewijk IV) }	871
Falkons schilden (van Jan III van Brabant) }	
Roosken-mottoenen (van Johanna van Brabant)	186
Kruisken-mottoenen (id.)	45
Brabantse dubbel mottoenen (id.)	800
Dubbel mottoenen zonder aanduiding van herkomst	216
Luike dubbel mottoenen (van Jan van Arkel)	1
Gelderse dubbel mottoenen (van Eduard)	19
Zware guldens (vnl. Hongaarse)	16
Dordrechtse schilden (van Willem V)	152
Dordrechtse dubbel mottoenen (id.)	177

1

2

3

4

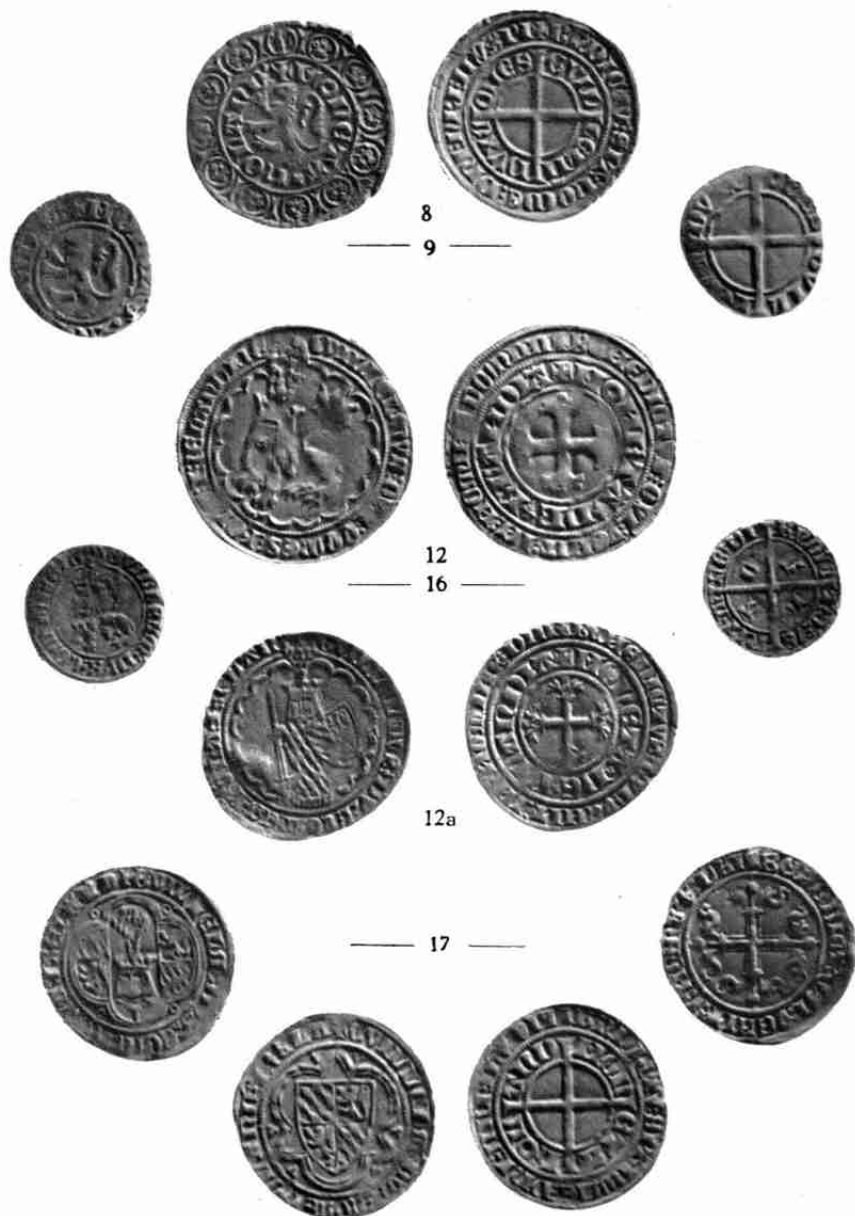
6

7

Gouden munten van Willem V van Holland (blz. 23)

Zilveren munten van Willem V van Holland (blz. 23)